

Type of Article (Review Article)

Factors Affecting The Management Of Cultural Resilience To Natural Hazards And Disasters In Iranian Cities

Reza Ghahremani: Department of Cultural Management and Planning, SR.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran
Fatemeh Azizabadi Farahani: Department of Cultural Management and Planning, SR.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran
***Hamideh Reshadatjoo:** Department of Higher Education Management, SR.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran
Ataollah Abtahi: Department of Media Management, SR.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Article Einfo	Abstract
Received: 2024/10/13 Accepted: 2026/01/25 pp. 1-9 Keywords: Natural Disasters Culture Management Resilience Social	The increasing frequency and intensity of natural hazards and disasters in Iranian cities, along with the complexities arising from rapid urbanization and diverse geographical conditions, have highlighted the need to pay greater attention to cultural dimensions in urban crisis management. Resilience, as a multidimensional concept, refers to the capacity of urban communities to adapt, recover, and maintain the continuity of social functions under crisis conditions. However, the dominance of physical and managerial approaches has led to cultural capacities despite being a fundamental component of resilience receiving comparatively limited attention. This study aims to identify the factors influencing the management of cultural resilience to natural hazards and disasters in Iranian cities. The research is qualitative in nature and descriptive-applied in purpose. Data were collected through a systematic analysis of theoretical sources and previous studies and were examined using a conceptual analytical approach. The findings indicate that urban cultural resilience is influenced by two main categories of factors: environmental factors, including environmental culture, the quality of supportive social relationships, and the level of citizen participation in the activities and life processes of urban settlements; and human factors, encompassing performance achievements, vicarious experiences, social encouragement, and individuals' physiological states when facing crisis situations. Consequently, strengthening and localizing cultural indicators in accordance with the social and spatial contexts of Iranian cities can serve as a forward-looking and skill-based strategy which, while complementing technical and managerial policies, plays an effective role in enhancing cultural resilience management and reducing both financial and non-financial impacts of natural disasters.

Citation: Ghahremani, Reza. Azizabadi Farahani, Fatemeh. Reshadatjoo, Hamideh. Abtahi, Ataollah. (2026). Factors Affecting The Management Of Cultural Resilience To Natural Hazards And Disasters In Iranian Cities. *Socio-Cultural Changes*, 22(4), Serial No. 89, 1-9.

DOI:

***Corresponding Author:** Hamideh Reshadatjoo

E-mail Address: reshadatjoo@srbiau.ac.ir

Tel: +989123032057

Extended Abstract

Introduction

Contemporary human life is exposed to a broad and complex range of threats and hazards more than any other period in history. These threats encompass not only natural disasters and climate change but also the consequences of rapid urbanization, environmental, social, and economic complexities. Cities, due to their high population density, economic activity, and complex social interactions, are particularly vulnerable to such threats, and the occurrence of disasters can have extensive impacts on the quality of life, infrastructure, and social interactions of urban residents. In this context, the concept of resilience has gained increasing importance as a positive and recoverable capacity of individual and social systems. Resilience does not imply the elimination or avoidance of harm but rather the ability to adapt, recover, and maintain effective functioning under unstable conditions. This capacity can be developed through individual, social, and cultural empowerment, ensuring that communities not only withstand crises but also leverage these experiences for growth and sustainable development. Despite its significance, many existing approaches still emphasize physical, infrastructural, and managerial dimensions while giving less attention to cultural and human aspects. Culture, beliefs, values, and social networks play a decisive role in effective responses to crises. The present study focuses on Iranian cities and aims to identify and analyze the factors influencing the management of cultural resilience in response to natural hazards and disasters. The objective is to provide practical and theoretical strategies to enhance community adaptation and recovery in urban crises.

Methodology

This study is qualitative and descriptive-applied, designed to identify and analyze the factors affecting cultural resilience management in Iranian cities. Data were collected through a systematic review of theoretical sources, previous research, and interdisciplinary studies. Data analysis was conducted using conceptual analysis to provide a comprehensive framework for identifying key elements of cultural resilience. The analysis focused on the interaction between environmental and human factors, including environmental culture, supportive social networks, citizen participation, individual functional capacities, and personality traits under crisis conditions. The analytical process was structured to clarify the interrelationships among these components and to present a managerial framework for enhancing cultural resilience and localizing findings in urban planning. This approach enables proactive planning and effective policymaking to mitigate the impacts of hazards and disasters while ensuring that developed strategies are theoretically sound and practically applicable.

Results and Discussion

The findings indicate that resilience functions as a multidimensional and interconnected phenomenon operating across individual, social, and urban scales. Conceptual analysis demonstrates that resilience evolves through three interrelated waves, beginning with individual traits that enable people to maintain functional stability under adverse conditions, whether derived from innate capacities or acquired through learning and lived experience. This trait-based dimension alone is insufficient without recognizing resilience as a dynamic process, in which disruption, stress, and imbalance act as catalysts for psychological, biological, and spiritual reconstruction. Through this process-oriented perspective, resilience emerges as a capacity formed through cycles of breakdown and reintegration, where individuals actively mobilize internal and external resources to restore equilibrium. Extending beyond recovery, the theoretical dimension of resilience emphasizes growth, competence development, and the pursuit of positive individual and collective goals, positioning resilience as a driver of long-term adaptation and sustainable development. At the urban scale, resilience reflects the ability of cities and urban communities to withstand shocks, absorb disturbances, adapt to changing conditions, and maintain essential social, economic, and functional systems. Key components of this process include strengthening community capacity, preparedness for recovery, effective management of unintended post-disaster consequences, restoration of affected areas, and strategic recovery planning. Within this framework, cultural resilience emerges as a central dimension that connects individual capacities to collective urban responses, enabling societies to interpret, manage, and respond meaningfully to crises. Cultural resilience is shaped by the interaction of environmental and human factors that collectively influence how communities cope with, adapt to, and recover from hazards and disasters. Environmental factors include shared cultural values and norms that form local identity, supportive social relationships, mutual aid networks, and active citizen participation in preventive and recovery-oriented actions, all of which reinforce collective solidarity and coordinated response. Human factors encompass functional achievements that shape self-efficacy through experience, vicarious learning derived from observing others' successful actions, verbal encouragement and social support that sustain motivation and perseverance, and physiological and emotional states that affect psychological readiness. These dimensions contribute to the development of resilient individuals characterized by self-worth, problem-solving capacity, social competence, optimism, goal orientation, confidence in managing life circumstances, and empathy that fosters social cohesion and a sense of belonging. At the urban level, cultural resilience enhances the capacity of communities to maintain social functions, reduce human, economic, and social losses, and return to stability while creating opportunities for transformation and improvement. Although rapid urbanization and population growth may intensify vulnerability, they also provide a foundation for proactive, participatory, and skill-based resilience strategies when aligned with the social, cultural, and spatial characteristics of cities. Strengthening local capacities, improving institutional coordination, applying inclusive participatory approaches, and engaging diverse social groups in decision-making processes, together with promoting human capital, social networks, transparency, accountability, and sustainability-oriented principles, ensures that resilience measures are both effective and enduring. In this way, cultural resilience not only enhances coping capacity but also plays a strategic role in improving social performance, guiding urban planning, and advancing sustainable urban development in the face of increasing uncertainty.

عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی حوادث و بلایای طبیعی در شهرهای ایران

رضا قهرمانی: گروه مدیریت و برنامه‌ریزی امور فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

فاطمه عزیزآبادی‌فراهانی: گروه مدیریت و برنامه‌ریزی امور فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*حمیده رشادت‌جو: گروه مدیریت آموزش عالی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

عطاالله ابطحی: گروه مدیریت رسانه، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵ شماره صفحات: ۹-۱	افزایش فراوانی و شدت حوادث و بلایای طبیعی در شهرهای ایران، در کنار پیچیدگی‌های ناشی از رشد شتابان شهرنشینی و تنوع شرایط جغرافیایی، ضرورت توجه به ابعاد فرهنگی در مدیریت بحران‌های شهری را برجسته ساخته است. تاب‌آوری به‌عنوان مفهومی چندبعدی، بیانگر توان جوامع شهری در سازگاری، بازیابی و حفظ تداوم کارکردهای اجتماعی در شرایط بحرانی است. با این حال، رویکردهای کالبدی و مدیریتی موجب شده ظرفیت‌های فرهنگی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادین تاب‌آوری کمتر موردتوجه قرار گیرد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی حوادث و بلایای طبیعی در شهرهای ایران انجام شده و از نظر ماهیت کیفی و از حیث هدف توصیفی-کاربردی است. داده‌ها با اتکاء به تحلیل نظام‌مند منابع نظری و مطالعات پیشین گردآوری و به‌صورت مفهومی موردبررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد تاب‌آوری فرهنگی شهری متأثر از دو دسته اصلی عوامل است؛ نخست عوامل محیطی که شامل فرهنگ محیطی، کیفیت روابط اجتماعی حمایت‌گرایانه و سطح مشارکت شهروندان در فعالیت‌ها و فرایندهای زیستی سکونتگاه‌های شهری می‌شود، و دوم عوامل انسانی که دربرگیرنده دستاوردهای عملکردی، تجربه‌های جانشین، ترغیب اجتماعی و وضعیت‌های فیزیولوژیک افراد در مواجهه با شرایط بحرانی است. در نتیجه، تقویت و بومی‌سازی شاخص‌های فرهنگی متناسب با زمینه‌های اجتماعی و فضایی شهرهای ایران می‌تواند به‌عنوان راهبردی پیش‌نگرانه و مهارت‌محور، ضمن تکمیل سیاست‌های فنی و مدیریتی، نقش مؤثری در ارتقای مدیریت تاب‌آوری فرهنگی و کاهش پیامدهای مالی و غیرمالی بلایای طبیعی ایفاء کند.
واژگان کلیدی: بلایای طبیعی فرهنگی مدیریت تاب‌آوری اجتماعی	
استناد: قهرمانی، رضا، عزیزآبادی‌فراهانی، فاطمه، رشادت‌جو، حمیده و ابطحی، عطاالله. (۱۴۰۴). عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی حوادث و بلایای طبیعی در شهرهای ایران. <i>تغییرات اجتماعی-فرهنگی</i> ، دوره ۲۲، شماره ۴؛ (پیاپی ۸۹)، ۱-۹.	

DOI:

*نویسنده مسئول: حمیده رشادت‌جو

آدرس پست الکترونیک: reshadatjoo@srbiau.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۲۳۰۳۲۰۵۷

مقدمه

زندگی انسان معاصر بیش از هر دوره‌ای در معرض طیفی گسترده از تهدیدها و مخاطرات قرار گرفته است. تهدیدهایی که از بلایای طبیعی و تغییرات اقلیمی تا پیامدهای شهرنشینی سریع، اختلالات زیست‌محیطی و پیچیدگی‌های اجتماعی را شامل می‌شوند (باقری‌مراغه، معتمدی و مافی، ۱۴۰۱؛ خدامرادی و همکاران، ۱۴۰۰). این شرایط، ضرورت توانمندسازی جوامع برای مواجهه با بحران‌ها را بیش‌ازپیش آشکار ساخته است (Lawal & Arokoyu, 2015). اگرچه پیشتر انسان‌ها عمدتاً بر ابزارها و واکنش‌های فیزیکی برای مقابله با خطر تکیه داشتند، انسان امروز با بهره‌گیری از سازوکارهای اجتماعی، فرهنگی و مدیریتی درصدد غلبه بر مخاطرات محیطی است (حسین‌خانی، قاسمی و حجازی، ۱۴۰۰). تاب‌آوری، مفهومی چندبعدی و محوری، بیانگر توانایی جوامع برای سازگاری، بازیابی و حفظ تداوم عملکردهای اجتماعی و زیستی در شرایط ناپایدار است (Zeng et al., 2022). تاب‌آوری نه به‌معنای حذف آسیب بلکه به‌مثابه ظرفیت مثبت و بازگشت‌پذیر در مواجهه با رویدادهای ناگوار تعریف می‌شود. اهمیت این مفهوم در شهرها که تمرکز جمعیت، فعالیت‌های اقتصادی و تعاملات اجتماعی پیچیده‌اند، دوچندان می‌شود. رشد سریع شهرنشینی، افزایش جمعیت شهری و پیچیدگی زیرساخت‌ها، شهرها را به محیط‌هایی حساس و آسیب‌پذیر در برابر بلایای طبیعی تبدیل کرده است (Meimandi Parizi, 2024). با وجود این، بسیاری از رویکردهای رایج همچنان بر جنبه‌های فیزیکی، زیرساختی و مدیریتی تمرکز دارند و ظرفیت‌های فرهنگی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بنیادین تاب‌آوری کمتر موردتوجه قرار گرفته‌اند. الگوهای فرهنگی، باورها، شبکه‌های اجتماعی و شیوه‌های مشارکت جمعی می‌توانند به شکل‌گیری پاسخ‌های مؤثر یا ناکارآمد در برابر بحران‌ها کمک کنند. شناخت و تقویت این ظرفیت‌ها در قالب برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهری امری ضروری است. در ایران، با توجه به موقعیت جغرافیایی حادثه‌خیز، تنوع اقلیمی و اجتماعی و سابقه تاریخی وقوع سوانح طبیعی، توجه به تاب‌آوری فرهنگی در شهرها اهمیت ویژه‌ای دارد و می‌تواند ظرفیت‌های بومی و زمینه‌های مشارکت اجتماعی را در مواجهه با بحران‌ها ارتقاء دهد. پژوهش حاضر با تمرکز بر شهرهای ایران، در صدد شناسایی و تبیین عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی در مواجهه با حوادث و بلایای طبیعی است. هدف این مطالعه، روشن‌سازی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های فرهنگی در نظام مدیریت شهری و ارائه راهبردهایی برای ارتقای کارآمدی مدیریت بحران است. پرسش اصلی تحقیق آن است که: عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی در شهرهای ایران کدام‌اند و چگونه می‌توان آن‌ها را در راستای تقویت سازگاری و بازیابی جوامع شهری به‌کار گرفت؟

پیشینه پژوهش

- (صنعت‌خواه، ۱۴۰۳)، باعنوان «نقش تشکلهای مردم‌نهاد در مدیریت کارآمد بحران سیل: یک مطالعه کیفی»، به‌بررسی اثر مشارکت‌های همدلانه مردمی در کیفیت امدادسانی به بحران سیل چابهار پرداخته است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی و کیفی مبتنی بر داده‌بنیاد بوده است. جامعه آماری شامل اعضای تشکلهای مردم‌نهاد فعال در امدادسانی سیل بوده و نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند در دسترس انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۵ نفر گردآوری و در سه مرحله کدگذاری باز، انتخابی و گزینشی تحلیل شد. نتایج نشان داد عواملی همچون تشکیل و حمایت از تشکلهای مردم‌نهاد، کیفیت مدیریت بحران، شفافیت عملکردی، فرهنگ‌سازی رسانه‌ای و اعتماد نهادی از مهمترین مؤلفه‌ها در ارتقای تاب‌آوری و اثربخشی امدادسانی هستند. پژوهش بر اهمیت اعتماد شهروندان و مشارکت فعال آن‌ها در تقویت ظرفیت مدیریت بحران تأکید دارد.

- (دبده، قراچمنی اصل و فرحی‌نیا، ۱۴۰۳)، به «تبیین مورفولوژی شهری بر تاب‌آوری جامعه در مدیریت پایداری توسعه شهری (بافت تاریخی کرمان)» پرداخته‌اند. این مطالعه از نوع کمی و کاربردی بوده و داده‌ها از طریق پرسش‌نامه ۳۸۸ نفری جمع‌آوری شده است. تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون واکاوی عاملی اکتشافی انجام شد تا عوامل مؤثر بر تاب‌آوری شهری در بافت تاریخی کرمان طبقه‌بندی شود. یافته‌ها نشان داد عوامل ثابت، چالش‌زا و بی‌تفاوت در ساختار شهری وجود دارد و مدیریت اصولی، رعایت الگوهای پایدار بافت تاریخی و طبیعی، و برنامه‌ریزی دقیق، کلید کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری شهری محسوب می‌شوند.

- (خندان‌دزفولی، ۱۴۰۰)، به «تاب‌آوری شهری در بحران و عملکرد مدیریت شهری» پرداخته است. پژوهش از نوع مروری و توصیفی بوده و داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات پیشین گردآوری شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که ارتقای تاب‌آوری شهروندان و

رعایت اصول تاب‌آوری شهری، امکان بازگشت سریع شهر به شرایط عادی پس از وقوع بحران و کاهش خسارات انسانی، اقتصادی و محیط زیستی را فراهم می‌کند. پژوهش بر ضرورت توجه به ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی در مدیریت بحران‌های شهری تأکید دارد.

– (احمدی و منوچهری، ۱۳۹۹)، به بررسی «سنجش وضعیت و تحلیل عوامل مؤثر بر مطلوبیت مدیریت بحران مخاطرات طبیعی در شهرستان قائنات»، پرداخته‌اند. پژوهش از نوع کاربردی با رویکرد توصیفی-تحلیلی و کمی-کیفی بوده است. داده‌ها ابتدا به روش اسنادی جمع‌آوری شد و سپس از طریق پرسش‌نامه ۱۰۰ نفره و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۶ نفر از متخصصان و مدیران جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها با آزمون T تک‌نمونه‌ای و تحلیل عاملی انجام شد. نتایج نشان داد وضعیت مدیریت بحران شهرستان ضعیف است و عوامل مؤثر شامل ضعف در برنامه‌ریزی و اجرا، نارسایی‌های اجتماعی، کمبود قانونگذاری و ضعف آموزش عملی است. پژوهش بر اهمیت حرکت به سمت مدیریت نوین و جامع بحران تأکید کرده و نقش ضعف‌های ساختاری و اجتماعی را در افزایش آسیب‌پذیری برجسته می‌سازد.

ادبیات و مبانی نظری

حوادث و بلایا، به وقایع یا فرایندهایی اطلاق می‌شوند که موجب اختلال جدی در عملکرد جوامع انسانی می‌گردند و در نتیجه آن خسارات انسانی، مالی و زیست‌محیطی ایجاد می‌شود. این رویدادها می‌توانند ناگهانی یا تدریجی باشند و شدت آن‌ها به حدی است که ظرفیت‌های موجود یک جامعه برای مقابله و پاسخ‌گویی به آن‌ها کافی نبوده و نیازمند اقدامات هماهنگ و تقویت ظرفیت‌ها می‌باشد. حوادث و بلایا شامل مجموعه‌ای از مخاطرات طبیعی، انسانی و اجتماعی هستند که در ترکیب با ویژگی‌ها و شرایط هر جامعه، پیامدهای گسترده‌ای بر ساختارها و عملکردهای آن دارند (Buzási & Csizovszky, 2022). بلایای طبیعی، به پدیده‌هایی گفته می‌شود که منشأ آن‌ها طبیعی بوده و جزء ویژگی‌های ذاتی زمین هستند. این رویدادها در صورتی که با فعالیت‌های انسانی در حوزه سکونتگاه‌ها و زیرساخت‌ها تداخل پیدا کنند، موجب تلفات جانی، خسارات مالی و تخریب محیطی می‌شوند. بلایای طبیعی را می‌توان براساس منشأ آن‌ها به دسته‌های ژئوفیزیکی (زلزله، رانش زمین، آتش‌فشان)، متروژیک (توفان‌ها)، هیدرولوژیک (سیل)، اقلیمی (خشکسالی، آتش‌سوزی‌های جنگلی)، زیستی (شیوع بیماری‌ها) و فرازمینی (رویدادهای الکترومغناطیس) تقسیم کرد (Rausell-Köster et al., 2022). مدیریت بلایا، فرایندی است که شامل برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، سازمان‌دهی و انجام اقدامات پیشگیرانه، کاهش اثرات مخرب، پاسخ‌گویی و بازسازی پس از وقوع حوادث می‌باشد. هدف این رویکرد افزایش آمادگی جوامع و کاهش پیامدهای منفی آن‌هاست. این مدیریت تنها محدود به زمان وقوع بحران نیست، بلکه شامل تدابیر پیشگیرانه و استراتژی‌های بلندمدت نیز می‌شود تا از خسارات انسانی، مالی و محیطی پیشگیری شود و تاب‌آوری جامعه تقویت گردد. امروزه مفهوم «مدیریت کاهش خطر بلایا»، به جای مدیریت بلایا به کار می‌رود که رویکردی پیش‌فعال دارد و بر پیشگیری، کاهش اثرات و تقویت ظرفیت‌ها تأکید می‌کند (Danesh Pajouh & Sadeghifam, 2020). تاب‌آوری، مفهومی چندبعدی است که توانایی افراد، جوامع و سیستم‌ها را برای مقابله با شرایط مخاطره‌آمیز، بازایی و ادامه عملکردهای حیاتی در برابر بحران‌ها نشان می‌دهد. این مفهوم فراتر از مقاومت ساده یا بازگشت به وضعیت اولیه است و شامل ظرفیت سازگاری، انعطاف‌پذیری، یادگیری از تجربه و تحول در مواجهه با فشارها و اختلالات می‌باشد. تاب‌آوری می‌تواند در سطح فردی، اجتماعی، شهری یا اکولوژیکی تعریف شود و شامل توانایی حفظ کارکردهای اصلی، پاسخ سریع به چالش‌ها، سازمان‌دهی مجدد منابع و بهره‌گیری از فرصت‌ها در شرایط نامطلوب است. تاب‌آوری ویژگی پویا و قابل یادگیری است و تحت تأثیر عوامل محیطی، فرهنگی و شخصیتی به شکل‌های متفاوت بروز می‌کند (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱؛ رامین‌آزاد و همکاران، ۱۴۰۰).

مواد و روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی و توصیفی-کاربردی است و با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر مدیریت تاب‌آوری فرهنگی در برابر حوادث و بلایای طبیعی در شهرهای ایران طراحی شده است. داده‌ها از طریق بررسی نظام‌مند منابع نظری و مطالعات پیشین گردآوری شد و با استفاده از تحلیل مفهومی موردبررسی قرار گرفت تا عناصر و شاخص‌های کلیدی تاب‌آوری فرهنگی استخراج شود. تحلیل‌ها بر

شناسایی تعامل میان عوامل محیطی و انسانی، از جمله فرهنگ محیطی، روابط اجتماعی حمایت‌گرایانه، مشارکت شهروندان و ظرفیت‌های عملکردی افراد در شرایط بحرانی تمرکز داشت. فرایند تحلیل به گونه‌ای سازمان‌دهی شد که بتواند روابط متقابل میان مؤلفه‌ها را شفاف کند و چارچوب مفهومی مدیریتی برای ارتقای تاب‌آوری فرهنگی ارائه دهد. این رویکرد امکان بومی‌سازی یافته‌ها در سیاست‌گذاری شهری و برنامه‌ریزی پیش‌نگرانه برای کاهش پیامدهای حوادث و بلایای طبیعی را فراهم می‌آورد و تضمین می‌کند که راهبردهای توسعه‌یافته هم از نظر نظری مستحکم و هم از نظر کاربردی قابل اجرا باشند.

بحث و یافته‌های تحقیق

– ریخت‌شناسی مفهوم تاب‌آوری

- ❖ موج اول: ذ‌صیبه تاب‌آوری؛ به‌عنوان مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و توانایی‌های فردی تعریف می‌شود که به او امکان می‌دهد حتی در شرایط ناگوار به بقا و عملکرد مطلوب خود ادامه دهد (Gauthiez, 2004). در این رویکرد، تاب‌آوری به‌عنوان خصیصه‌ای فردی دیده می‌شود که ممکن است بخشی از ماهیت ژنتیکی یا محصول یادگیری فرد باشد و افراد را قادر می‌سازد بدون آسیب از شرایط دشوار عبور کنند.
- ❖ موج دوم: فرایند تاب‌آوری؛ به‌عنوان یک فرایند پویا مطرح می‌شود که طی آن افراد پس از تجربه‌اشفتگی و شکست، مسیر بازسازی و انسجام مجدد را طی می‌کنند. این فرایند شامل تعامل‌های زیستی، روانی و معنوی فرد با شرایط زندگی است که ابتدا با تجربه‌عدم تعادل آغاز می‌شود و سپس با انتخاب و آمادگی برای بازگشت به تعادل ادامه می‌یابد. در این دیدگاه، تنش و کمبود به‌عنوان محرک‌هایی عمل می‌کنند که انرژی روانی لازم برای بازسازی تاب‌آوری را ایجاد می‌کنند.
- ❖ موج سوم: نظریه تاب‌آوری؛ به‌عنوان نظریه‌ای فراتر از بازگشت به وضعیت اولیه مطرح می‌شود و انسجام مجدد تاب‌آورانه برای رشد و پیشرفت فرد یا سیستم نیازمند انرژی و منابع ذاتی است. در این مرحله، هدف‌گذاری‌های مثبت، ارتقای شایستگی و تحول فردی و اجتماعی، نقش محوری در شکل‌گیری تاب‌آوری دارند و فرایند بازسازی به نتایج بلندمدت و توسعه پایدار منجر می‌شود.

– تاب‌آوری شهری

مفهومی است که کیفیتی از شهر را نشان می‌دهد که در آن سیستم‌ها و جوامع شهری توان مقابله با مشکلات و شرایط بحران را دارند. این مفهوم شامل توانایی سیستم‌های شهری برای پاسخ‌گویی به تنش ناشی از سوانح، بازسازی سریع پس از آن و جذب اثرات بحران است. شهرهای تاب‌آور قادرند در برابر فشارها و شوک‌های محیطی مقاومت کرده، با شرایط جدید سازگار شوند و پس از بحران به حالت طبیعی بازگردند. تاب‌آوری شهری شامل ظرفیت‌ها و شرایط ذاتی شهر است که امکان مدیریت بلایا و کاهش پیامدهای ناشی از آن را فراهم می‌کند. این ظرفیت‌ها به شهر اجازه می‌دهند نه تنها به حالت اولیه بازگردند، بلکه فرصت تغییر، انطباق و بهبود در برابر شرایط مشابه را نیز داشته باشد (رشیدی، ۱۴۰۱). برای سنجش تاب‌آوری شهری، شاخص‌های متنوعی مورد استفاده قرار می‌گیرند که انعکاس‌دهنده توانایی‌های ایستادگی، مقاومت و واکنش مثبت شهر به فشار و تغییر هستند. این شاخص‌ها می‌توانند شامل جنبه‌های فیزیکی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، سازمانی و اکولوژیکی باشند و میزان تاب‌آوری یک شهر در برابر مخاطرات طبیعی را ارزیابی کنند. عوامل مؤثر بر فرایند تاب‌آوری شهری را می‌توان برپایه (جدول ۱)، تدوین کرد. به این ترتیب، شهرهای تاب‌آور قادرند سوانح را به حداقل تبدیل کنند و با مدیریت هوشمندانه منابع و ظرفیت‌ها، آسیب‌های ناشی از بلایا را کاهش دهند.

جدول ۱. عوامل مؤثر در فرایند تاب‌آوری شهری

ارتقاء توانایی جامعه؛ آمادگی برای بهبودی؛ موفقیت در برابر اثرات ناخواسته بعد از سوانح؛ ترمیم و بهبود جامعه سانحه‌دیده؛ برنامه‌ریزی برای بهبود؛	تاب‌آوری شهری
--	---------------

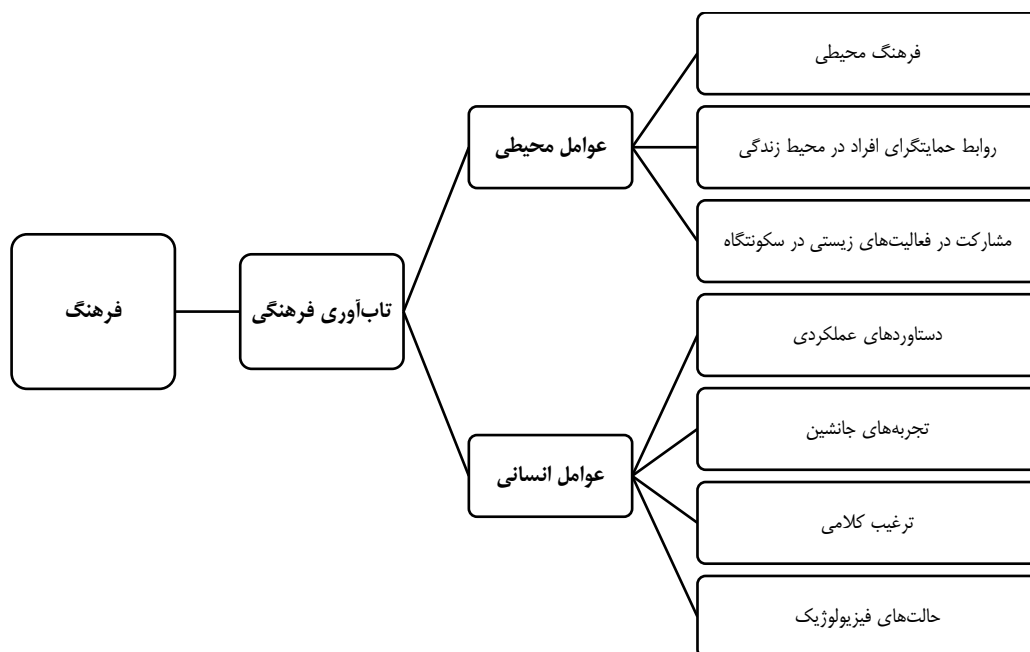
– تاب‌آوری فرهنگی

توانایی یک سیستم فرهنگی برای جذب ناسازگاری‌ها، مقابله با تغییرات و تداوم تحول و پیشرفت است. این مفهوم شامل مجموعه‌ای از رسوم، اعتقادات، باورها، رفتارها، هنجارها و ارزش‌های جامعه است که موجب افزایش ظرفیت تحمل، آمادگی و بازگشت سریع‌تر جامعه به وضعیت بهتری پس از بحران می‌شود. تاب‌آوری فرهنگی ماهیتاً فرایندی پویا و تعاملی است که در آن افراد با ترکیبی از ویژگی‌های شخصیتی، پیشینه فرهنگی، ارزش‌های فرهنگی و عوامل محیطی و اجتماعی، شرایط استرس‌زا را پشت سر می‌گذارند (رنجبر، شکری فیروزجاه و جانباز قبادی، ۱۴۰۰؛ سعیدی و ذاکریان، ۱۴۰۰؛ شاه‌محمدی و خضری، ۱۴۰۱). این تاب‌آوری نه تنها توانایی مقابله فردی را افزایش می‌دهد، بلکه چارچوب و بافتار اجتماعی و فرهنگی جامعه را نیز تقویت می‌کند و فرصت‌های سازگاری و بهبود را در سطح گروهی و نهادی فراهم می‌آورد. به‌طوری‌که تاب‌آوری فرهنگی را می‌توان در دو قلمرو اصلی بررسی کرد:

- ❖ چارچوب فرهنگی-اجتماعی: ظرفیت یک فرهنگ، اجتماع یا گروه در برابر فشارها و تغییرات محیطی برای حفظ، توسعه و تجدید حیات از طریق مدیریت منابع و محتوای فرهنگی است.
- ❖ چارچوب اکولوژیکی-معیشتی: ظرفیت اجتماع یا گروه در مواجهه با اختلال، خطر و تغییر برای مدیریت منابع معیشتی و زیست‌محیطی از طریق منابع فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و سیاسی است.

همچنین این ظرفیت‌ها به دو دسته عوامل محیطی و انسانی تقسیم می‌شوند برپایه (شکل ۱).

- ❖ عوامل محیطی: شامل فرهنگ محیطی، شبکه‌های حمایت‌گر اجتماعی و فعالیت‌های مشارکتی در محیط زندگی است که نقش حیاتی در تقویت تاب‌آوری دارند. فرهنگ محیطی، ارزش‌ها و هنجارهایی است که به‌عنوان شاخص رفتار پذیرفته شده و هویت شهری یا منطقه‌ای را شکل می‌دهد. روابط حمایت‌گر، شبکه‌های همیاری و همکاری در شرایط بحران و مشارکت فعال در اقدامات پیشگیرانه یا بازتوانی پس از حادثه از دیگر مولفه‌های محیطی هستند.
- ❖ عوامل انسانی: شامل دستاوردهای عملکردی، تجربه‌های جانشین، ترغیب کلامی و حالت‌های فیزیولوژیک افراد است. دستاوردهای عملکردی از طریق موفقیت‌ها و شکست‌ها باورهای کارآمدی فرد را شکل می‌دهند و تجربه‌های جانشین به مشاهده اجرای اعمال دیگران و کسب اطمینان از توانایی‌ها کمک می‌کنند. ترغیب کلامی و حمایت اجتماعی به افزایش تلاش و پشتکار فرد منجر می‌شود و شرایط جسمی و روحی مانند اضطراب، استرس، انگیزش و خلق فرد، باورهای کارآمدی و آمادگی روانی را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

شکل ۱. عوامل مؤثر بر تاب‌آوری فرهنگی در حوادث و بلایا

افراد تاب‌آور دارای خصیصه‌های هستند که توانایی مقابله مؤثر با بحران را افزایش می‌دهد. این ویژگی‌ها شامل:

- ✓ احساس ارزشمندی: پذیرش خود، احترام به توانایی‌ها و شناخت و پرورش نقاط قوت، همراه با مواجهه واقع‌بینانه با نقاط ضعف؛
- ✓ مهارت در حل مسئله: توانایی تحلیل واقع‌بینانه مشکلات، انعطاف‌پذیری در موقعیت‌های مختلف و یافتن راه‌حل‌های فوری و راهبردی؛
- ✓ کفایت اجتماعی: مهارت‌های ارتباطی، تعامل با دیگران، حفظ روحیه و بهره‌گیری از حمایت اجتماعی در شرایط بحرانی؛
- ✓ خوش‌بینی: باور به آینده‌ای بهتر، هدفمندی و کنترل زندگی و توانایی غلبه بر موانع؛
- ✓ همدلی: توانایی برقراری روابط احترام‌آمیز و همبستگی اجتماعی که احساس تعلق و مشارکت اجتماعی را تقویت می‌کند؛

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

تاب‌آوری فرهنگی شهری ظرفیت بازگشت به وضعیت بهنجار و حفظ عملکردهای اجتماعی در شرایط بحران را تقویت می‌کند و امکان کاهش پیامدهای انسانی، مالی و اجتماعی حوادث و بلایای طبیعی را فراهم می‌آورد. افزایش جمعیت شهری و پیچیدگی‌های ناشی از شهرنشینی می‌تواند هم‌بار پیامدهای بحران‌ها را افزایش دهد و هم‌به‌عنوان فرصت برای توسعه رویکردهای پیشگیرانه و مهارت‌محور در مدیریت تاب‌آوری عمل کند. تاب‌آوری فرهنگی زمانی مؤثر است که با ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و فضایی هر شهر هماهنگ باشد و از طریق تقویت سرمایه‌های انسانی، شبکه‌های اجتماعی و هویت فرهنگی محلی پشتیبانی شود. برای تحقق تاب‌آوری فرهنگی، لازم است ظرفیت‌های محلی ارتقاء یابند و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های مسئول افزایش پیدا کند، روش‌های مشارکتی به کار گرفته شود و گروه‌های مختلف جامعه از جمله کودکان، سالمندان، جمعیت بومی و افراد دارای نیازهای خاص در تصمیم‌گیری‌ها دخیل باشند. رعایت اصول شفافیت، مسئولیت‌پذیری و انعطاف در تقسیم وظایف، تعیین اهداف واقع‌گرایانه و تمرکز بر شاخص‌های پایداری اقتصادی، اجتماعی و محیطی، اجرای اقدامات پایدار و مؤثر را تضمین می‌کند. افزایش آگاهی عمومی و ایجاد حس مالکیت مشترک برنامه در میان شهروندان، همراه با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و انسانی، می‌تواند موجب کاهش اثرات حوادث و بلایا و ارتقای تاب‌آوری و توسعه پایدار شهری شود.

منابع

- احمدی، عبدالمجید و منوچهری، سوران. (۱۳۹۹). *سنجش وضعیت و تحلیل عوامل مؤثر بر مطلوبیت مدیریت بحران مخاطرات طبیعی در شهرستان قائنات*. برنامه‌ریزی فضایی، ۱۰(۲)، ۵۶-۲۳.
- باقری‌مراغه، ناهید، معتمدی، محمد و مافی، عزت‌الله. (۱۴۰۱). *ارزیابی تاب‌آوری شهر شیروان در مواجهه با زلزله*. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۲(۶)، ۳۴۷-۳۲۹.
- حسین‌خانی، خلیل، قاسمی، مسعود و حجازی، مسعود. (۱۴۰۰). *تدوین بسته آموزشی مبتنی بر مؤلفه‌های شناختی تفکر انتقادی، حل مسئله و فراشناخت و تأثیر آن بر تاب‌آوری دانش‌آموزان*. تازه‌های علوم شناختی، ۲۳(۲)، ۵۸-۴۷.
- خدامرادی، صادق، مداحی، محمدابراهیم، احدی، حسن، بشارت، محمدعلی، مظاهری‌تهرانی و محمدمهدی. (۱۴۰۰). *مقدمه بر مفهوم‌پردازی تاب‌آوری فرهنگی*. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۱(۳۸)، ۲۹۷-۲۷۷.
- خسروی، محمدجواد، استعلاجی، علیرضا، پیری، سعید و صباغی، حمیدرضا. (۱۴۰۱). *ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی بافت فرسوده شهری منطقه ۷ تهران*. مطالعات محیطی هفت‌حصار، ۱۱(۴۰)، ۱۲۰-۱۰۵.
- خندان‌دزفولی، محمدمحسن. (۱۴۰۰). *تاب‌آوری شهری در بحران و عملکرد مدیریت شهری*. هفتمین کنفرانس ملی مطالعات مدیریت در علوم انسانی، تهران-ایران، ۱۴-۱.
- دبدبه، محمد، قراچمنی‌اصل، یاشار و فرح‌نیا، امیرحسین. (۱۴۰۳). *تبیین مورفولوژی شهری بر تاب‌آوری جامعه در مدیریت پایداری توسعه شهری (گستره واکاوی: بافت شهری تاریخی کرمان)*. آلودگی‌های محیطی و توسعه پایدار شهری، ۳(۱)، ۱۱۲-۸۹.
- رامین‌آزاد، سیدمیلاد، امیدوار، بابک، شبیری، سیدمحمد، پرهیزگار و محمدمهدی. (۱۴۰۰). *ارائه مدل تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح محیط‌زیستی با رویکرد فراتحلیل*. آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار، ۱۰(۲)، ۱۷۷-۱۶۹.

- رشیدی، لیلا. (۱۴۰۱). *تاب‌آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی*. کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق، تهران-ایران، ۱۵-۱.
- رنجبر، زینت. شکری فیروزجاه، پری و جانباز قبادی، غلامرضا. (۱۴۰۰). *سنجش میزان تاب‌آوری شهرهای ساحلی با تأکید بر نقش گردشگری نمونه‌موردی: شهرهای ساحلی غرب استان مازندران*. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۱ (۶۲): ۳۸۳-۴۱۲.
- سعیدی، حسینه و ذاکریان، ملیحه. (۱۴۰۰). *سنجش عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقلیمی در شهر زابل*. آینده‌پژوهی شهری، ۱ (۳): ۱۴۶-۱۳۰.
- شاه‌محمدی، محمد و خضری، احسان. (۱۴۰۱). *ارائه الگوی راهبردی سنجش تاب‌آوری ملی*. علمی راهبرد. ۳۱ (۲): ۲۵۲-۲۱۹.
- صنعت خواه، علیرضا. (۱۴۰۳). *نقش تشکلهای مردم‌نهاد در مدیریت کارآمد بحران سیل: یک مطالعه کیفی*. دانش پیشگیری و مدیریت بحران. ۱۴ (۴): ۴۷۸-۴۹۵.
- Buzási, A., & Csizovszky, A. (2022). *Urban Sustainability And Resilience: What The Literature Tells Us About "lock-Ins"?*. Ambio, 52(3), 616-630.
- Danesh Pajouh, H., & Sadeghifam, O.N. (2020). *Explanation Of Morphological Approach To Urban Form In Resilience Thinking*. Urban Management And Energy Sustainability, 1(4), 91-101.
- Gauthiez, B. (2004). *The History Of Urban Morphology*. Urban Morphology, 8(2), 71-89.
- Lawal, O., & Arokoyu, S.B. (2015). *Modelling Social Vulnerability In Sub-Saharan West Africa Using A Geographical Information System*. Disaster Risk Studies, 7(1), 1-11.
- Meimandi Parizi, S., Taleai, M., & Sharifi, A. (2024). *A Spatial Evaluation Framework Of Urban Physical Resilience Considering Different Phases Of Disaster Risk Management*. Natural Hazards, 120(14), 13041-13076.
- Rausell-Köster, P., Ghirardi, S., Sanjuán, J., Molinari, F., & Abril, B. (2022). *Cultural Experiences In The Framework Of "Cultural Cities": Measuring The Socioeconomic Impact Of Culture In Urban Performance*. City, Territory & Architecture, 9(40), 1-18.
- Zeng, X., Yu, Y., Yang, S., Lv, Y., & Sarker, M.N.I. (2022). *Urban Resilience For Urban Sustainability: Concepts, Dimensions, And Perspectives*. Sustainability, 14(5), 1-27.